

М. С. ГОРБАЧЕВТҮҢ илеткелі

(Төңүзү. Эгеиз 1-ги армда).

Аш-чем дээрге хергелер рингоунун чогуучулары шинтирлээр айтырларын чүгүлө чамдыдыр. Чоокку ийи чымдын сонгардадым болбас «сорула» лары кылдыр саяхаттан ба-а ашса саарылгазын кадыкшылар, рубльдиң салым алып арга-шинен божыг-лаар талазы-биле хемчег-лерин комплексинде жуур-дузазын төлөвилде айтыр турар.

Ынчаарга бо айтырлар талазы-биле кайы хире тодаратканы ажыктыгы деп биске дискусия база болду. Бистер кайчаарга-да партия платформа дугайында, политикти углангыш-кынар дугайында чуга-лаажы турар болганьмста, улус депутаттарын Сьездикте чугаалаашып, на-зактын программасын кирген ол чүгүлдери катал-таан ашкы бар бе. Бо ай-тырларын принципалдыг айтышкынар хаара тузуктап ышкылар. Ын-чалга-да оларын чыныг аажок, кижилер оон тодар-гай чүгүдү тыпшын, таар-ымын баш болду. Ын-чанга санал-болууларын солчуп, бо талазы-биле то-даратканы дээр боор.

Маңа мынчага чедир шинтирлөөр чорук биске болбаан болгаш ону ажып артер херек. Чугаа болза, эч млангыя, экономиктиг хамкы реформазыстың ол дөш чыгыс черге таптап туруп берени кол четпес аэвоууну — өртек тургу-зарың системаның дугайында чоруп турар. Ол айтыртын шинтирлээрин дүргөдөй эргежок чуту-ла. Ынчаарга партия маңа принципалдыг тургунга артар өртек тургузарын реформазы чорударга, ол чорук чуртканы чоңун, эң ылангыч аэвоу хандыгы-тан бөлүктөрин амырлар денеленине салдарыг бол-бас кылдыр чорудар херек.

Ажыл-агыны өвс чо-руктуу шыдарып аргажок илерашкынери-биле моон сонгаар өптөкж харыыс-соч. Оларга шугу-ла на-тыртыңгы хуулар турда, кредиттерден ажыктыг чүгүдү маңаар эргесиз бар бе? Бисте дээрге кайы-нда, делегейин чыгыс-даа чуртундан тыпшас, шк ын-дыг хуулар кредитте бар. Ол кредиттерин кым-даа аеглерин бодавас, ындыг боор-дур, чүгө дээрге ол хуулар, шыны чугаалаар-га, чүгү-даа өскертпеш турар. Ынчанга кредит ажылда-лас, рубль ажылдааын турар. Ол анык болбас чүе-дир!

Улус ажал-агында ба-раан-материалды кура-лырлар чыа санында-ла миллиард-миллард рубль-ге көзүдөй турары че-рле болду бе мынчот? Бүдү-рүгөдөй нормативтен 200 ба-за 240 миллиард рубль-ге кураыларын алап турар аларды. Оң-биле калып тур-лаарлар чедипшес деп чо-руп турар. Ол хамаанок, рынокта бөдүнү бараанар безик чок-тур. Ынчанга ам бүдүрүгө чөпкө хергел, ол хире курчаылардыг турарына идиг беринтер жуурлуг, а арктаннарын адырлар, ындыг механизм база-ла чок-тур.

Туугуу ор тулар чорук турда, экономиктиг ре-форманың чедипширине илеге болду бе мынчот? 1990 чылда план төлөвиле-нине чугаалаашып турда, ка-питал туугууну хемчээлин моон сонгаар кызыршы бол-бас деп, Кураланын төлө-лөчлөр, төлөпиг үлөз-лөчкөк камгалаа чүе деп, кайы хире камгал-п турганын сакты-дыр бис. Чүгө артын чылын безиң дугуулар нормалдан орун-дуулап, 5-4 кезең сиңири аны-кыш 20 млрд. рубльге кө-зүдөй. Туугуу матери-аларын рингоу тергип бер-гедей, а салдыгың чагыла-ры, бөдүнү санаашың-биле бези алырга, 3 млрд. ру-бльге чедир хандырымаан турда-ла, ындыг болган. А чугаа болза, барааның дорт саярыгызын дугайында, чурттакчы чоңа аша кур-лаарларын дугайында чоруп турар болгай.

Чедир ажылдааын турар курлавырларын шк мын-дыг сая-тууну мен кура-лыр камгалаашың, про-дукцияны камгалап шыг-жаарынын болгаш болба-амрадырнын, дагы ар-тымчаларын болгаш өскө-да чүгүлдери ажылдаары-нын талазы-биле чиптер-нин уламчылаа болуу мен. Ында чачыларын хем-чээл өн-дөө артык. Шк мындай байдал моон со-гулар шугу-ла түрбө жу-рлуг. Бистер бистин аэво-миканыстың шк мындай хоочураан ааргылардан чүгө бурганарал, эконо-миктиг реформа дүүшүр бет-оруга-чарыгалыг ка-маарлыктарын шинтедиң тургаш, мыңан чайлап бо-лду бис. Командылар ар-га-биле камчал-чоп шим-чедир дээр чамал-аа орала-лышкынар — ол дээрге болбаан чүгү-дур, эштер, ол дээрге шалга-ла, он-он чыл мынчалык ажылда-ла-с-таан болгай. Ындыг болган

да, амгы үеде шуут бүт-пес. Ажылдыг шк мындай углангышкынын талазы-биле улус ажыл-агыйын башкарынын хамкыла-ашелонарында, күш-ажы-ларчы бүгү коллективтерде, ажылдын тодаргай планна-ры турар жуурлуг.

Эштер, экономикада бай-далдан дээр өвс, Совет федеративтиг күрүнеңи ке-лар үезин дээр турар, на-ционалдар аразынын ха-рылааларында тыптып кел-ген чамдык аажок нарын айтырлар-биле бистин нителелине сактырлар турар. Маңа бистер бөгүн чугаалаашып чоруп турары-мыс документанын төлө-вилеине чогадып кылгып ту-ра, национал айтыргы талазы-биле сентябрь (1989 ч.) Пленумунун хулөп алганы платформазыга даянып турган бис.

Национал айтыргы талазы-биле платформа бистин федералдык эде тургу-зарына өгө база болду деп санал турар бис. Оон-биле кады сөөлү үеде тынгалган чак чүгүлдери барымдааларын база орала-лыг турган бис. Совет фе-дерацияны керээлг прин-ципын улам ийи хөгжүдө-ерин аргаларын болгаш эргежок чугулазын сьезд мурунунун платформазында айтыр турар. Федеративтиг харылааларын аңгы-аңгы хевирлээрин ажылдаары-га аргаларын тыпсып турар эрге-хоойлу байдаларын тургузарының дугайында кол кезинде чугаа чоруп турар. Совет күрүнеңи бү-дүн-бүрүн чоруп болгаш чыгыс эвин сагышыаан, национал амырлардын аңгы-аңгы талааларын, хөй яны чүгүлдери сайырады-ры дээр туркуу турар бис.

Национал харылаалары-нын талазы-биле сөөлү үе-де тургустунган байдалар болгаш итерөөн чүгүлдери башыг берген дээрин бил-тир турар мен. Федерациян долу күжүн камчаар аныг-дарык, бо сорулаарга кан-дыг башкарыны чылаа чо-гууру деп айтырларга чо-гуулашкы харыс дилөш-кынери-биле чегерлештир чуртта улус дүүрөдөй бол-дурган, чогуур үезиле бол-гаш түнөк бөрөйөн барып болбас хөй-ле ындыг чүгү-дөр тыптып келген. Улус бергелер, хөй удураанын-ка саналдар турда-да, бо талазы-биле болмачалыг болгаш харысчалыг ажылдаары чугула деп би-лишкени партияда болгаш нителелиде тургустуну ту-рар деп бодал тур мен. Сепаратизм националсич, оң туркуу, эстремизм ло-дунар болгаш кыгырлар дүр бисти кайнар чедирип болурун, кижилерге, улус-тарга, диниян-биле бистин күрүнеске кандыг урукчу-ту чедирип болурун улус ханы медегер билип турар алган.

Национализм, шовинизм, сепаратизм-биле демсел-дөөн шыкшан ындыг айты-рыларга принципалдыг бо-лур жуурлуг бис. Ындыг болбушан, оң-биле кады национал намынын айты-рыларын мыл бар, оларын кым-даа чогадып алаан, эде тургустунушкунун оруктарына оларын шин-тирлээри чугула дээрин ханы медегер билири чугу-ла. Эвилелиң болгаш рес-публикаларын харылаар айтырларын тускайлар, оларын политиктиг болгаш экономиктиг бет-тускайлап чоруп херек кырында ба-рымылар, национал автоно-мияларын эргелерин кал-бартыр талазы-биле шин-тирлерин дүргөн хулөп алып болуусу-ла, бүгү дилданын болгаш культу-ралары чагылаш чок сай-аардыр талазы-биле хем-чегерин комплексинде дүргөн боттандырар болу-усу-ла, чак Совет феде-ративтиг аажок улус ар-тымчулук кижилер херек кырында дүргөн көрүп каар.

Ол бүтүнү ийи-бүрү се-паратисттер, шовинисттер, националистер конгит бери-лүү, улустарын национал бет-медерелиң өзүл турар бис. Боттарынын хуу эрге-аалымына ажыгыларынче да-лашып турар. Оларын му-рунку сорулааларын күчүдөн ада бөрөйөн баар эде тур-густунушкуну согууну та-варыштырарын олар орала-дык турарлар. Бо айтыр-гыны болучу, чик кылдыр кө-рүп болбас херек.

Мындай чүгүлдөр сөөлү үеде Азербайжанда болгаш Арменияда болушкунунага ийи-биле көстүп эгелен. Бо чорудаларын бүтү тө-лөтүп бөгүн тодаргай ко-лугтан керээ чок боор, ол шалгагы үезиле эгелен бол-гай. Чүгө айтырмын принципалдыг талазы-биле илериниң кичинебегиниң чылаарып болду тур мен. Чорудаларын төүтүч Даг-Кавказ кирген-дир. Ол эконо-миктег облыстың эконо-миктег болгаш культуруг хөгжүдөлинде мыл нарын айтырлар чыгылган олар-ны шинтирлээр талазы-биле улус хемчегелерин ала-рып улуттап боор силер. Бай-далын экинчиинде мыл бол-ду алаан, ол берге айты-рымын шинтирлөөрине иле-рини көстүп келген. Ын-ча-да ол перспектива ийи

республиканың база ДКАО-нун чамдык күштерине таарыма чок апарган. Эде тур-густунушкуну боостоода чы-дыган сөөк шыкшан, демок-ратычылдыг болгаш ажык-чарык чоруктан коргар, хоойлу хулөп албас кижилерге ол таарыма чок апа-рган. Экономиканың ажит-талач талааларын төлө-лөчлөрүнүн — национал-дар аразынын көзүн ийи-бүрү аргалар-биле өскүдүчү туушкуну деп жоо-чу-биле чыгышып алган, күрүне органианыңче ийи-мелешкын кылгып турар бөгүлүт ма-фиянын дугайын чугаалап турарын ол.

Ыйымдыкыга аламы, боттарының турмушунуң чорукту дүжүк берип турганын ийи республиканың эрге-ча-гыраларына болгаш партия органына айдар чок херек харыс. Азербайжаның болгаш Арменияның интел-лигенциянын дына хөй төлө-лөчлөрүнүн байдалды кыны үезиле, болуп турар чүгүлдериң өзүлүг чыла-дырларын сайгылыг база болушкунуң үезиледе тө-лөпиг салдарын чедирип шыдаанын чомудангы. Ол үеде эде тургустунушкунуңа удур, бөдүлөшкөн күштер башкарыкы турушту ээлеп ал, кижилерин сьир өвс орукче кыр төрөдисттер ажал-херекти кылгып шы-даанар.

Бо айтыргы мыкшан мын-дыг улус кичээлге негээр айтыргы сөөлүг ийи чылда Москвага турбаан боор деп чугаалаар жуурлуг мен. Чугаалаар төп Даг-Карабахтын дилданыр үчүн чорудатып толоондор-лаа тилеттир-генер-да чок болур кылдыр таарыштырп шинтирлээр деп бодал турган. Оон баш-ка өскөзгөр болгаш күш дөтөзөр чоруктарың чак чал-бөжүм хөрээлээр, когарал-дар болгаш чидиргелер үнүп кээр. Байдалды дына чы-дылган үезилеринде-даа бис ынчаар ажылдап турган бис. Ынчалда-даа болушкунуңар соксадым мыдаттымаан. Эрген чылдыг төңүздөү байдал дына нарын турда ийи республиканың дээр и-лериниң харылааларын органи-нары байдалды оң-да улам чидиргелер шинтирлери хулөп алганар. Ийи рес-публиканың аразына өзүл-дүр дайын үезилерин байдал чедер деп берген. Ченсиктиг бөдүлөштүрүсүлөшкынери ийи талаан эгелен, боо-чепсикти ээлеп ал, ше-риглерин болгаш корум-чу-рум камгалаанын органи-нарын турар черлеринче хал-дыкшынар кылгып турган, демір болгаш шоссө орук-тары бүтүлээр чоруктар күштелген. Бакуга үргөлдө-шкениң хөдөлгөшкынери дээр ийи-биле мытгалып тур-ган. Бир өвс баштай Даг-Карабах болгаш оң чо-гунда районнара, оон сонда Бакуга оңа байдалды тур-гусунап болза, он-он өвс, а ум-муң кижилерин ханы туктүр ийи. Чугаа колду-рун моон дугайында болуу турар.

Бо чүгүлдериң долу ана-лыр бо Пленумга кылгып соролу бо сандымай турар, ынчалда-да бо талазы-биле болуу талабырлар болгаш чик шинтирлөр чок дээр-ин чугаалаары чугула. На-ционал болгаш национал-дарының хемчегелерин чугула-рының хөгжүдөлинде, бүгү айтырларын эде тургу-стунушкунун, нителелиң чаартырнын, демократтыг диалогтуң аргазы-биле шин-тирлээр жуурлуг дээрин кол кичээлдиң болуу.

Күш-биле хөдөлгөштер, террор аргаларын ажыла-рынын, чоңу коргударынын болгаш эрге-чагыралары-мыдарының сөмөшкынери — бо дээрге үш-дүрүм бай-далче орук, ол калды-лаа эки чүгө чедирбес. Чурт-туң лавы-даа девисказары-мыды чүгүлдериң болууру-мыды бөгү чүгүлдериң кы-дыры эргежок чугула.

Партия, совет, күрүне ор-ганарынын, бистин кадрлар-ыныстың, интеллигенция-ныстың ролу кайы хире бе-дик болгаш харысчалыгы боор турары моон улам-на иден. Мындай чүгүдү то-даргай чугаалаар апаар принципалдыг турмуштардан чайлап турар ийи хоңу-дангай хөшөргө алыска азы оң өрткөч, националсич халымдашымына аламы турар кижилер политиктиг амырлардан ушунуң каар. Бистин кадрларының сөө-лүг принципалдыг түрү-дөү өвс, а кижилерин дүүрө-дөү турар практикте ай-тырларын шинтирлөөр шындаар арганы оңа чугула боор турар. Бо ийи рес-публиканың кызыгында-даа өлү тургустунушкунун чоруду-галары кайы хире бер-гедөшкөниң база аарышкы-гыг чоруп турарын билги турар бис. Националсич күштерин боттарының соонлаа кижилерин элестип алган чылдагынымын би-рүнчү ында. Мында бистин болаа моор чүгүлдериң ба-за бар. Республиканың эде тургустунушкунунуң чо-руду-галы дөштүн салдар чедирер, оон талазы-биле чүгүлдөр аргалары база ала-ларын кедир ажылдаары барган боор.

Шинтирлөөр хөдөлгөш-кынериниң түнелинде ха-лаштуу улам аймактың дү-рүдүн чайланын оң муру-нунда чугааладым. Хөй-хөй

муң кижилерин аймыл чок чорунга кыжаныг тур-ган, ол дээрге хулөп алды шинтирлерин кол чыла-ганы ол. Ынчаарга херекти-г жукуру чүгө ында база өвс, националсич, антисо-веттик бөлүгөлөшкынери Көпштиния өзүлүг тургу-зуга ажык-биле хулөп, эрте-чагыргаче чүткүдө, демократия тургузарыңче өвс, а каржы-хажагай күш-түк болгаш калчаараш-кынын националсичиниң кыдытарын тургузарыңче кыдытып турду. Ол дээрге херек кырында алып болза, күш ажылап өргиде кы-дырын сөмөшкынерин — оон агы чүгү-дөө өвс. Ону чедир алары-биле бүгү тургузулуп, чүгүндө ма-рунунда шериг талазы-биле тургузулуп белеттегине-ти турган. Ынчаарга чамдык политиктиг күштер Азе-рбайжаның улусчу фронт-данын кыдылгып тур-ганын ол көрө болза, ол күш-тер чүгү чедип алып со-рулагы турганын көргү-зүп турар-дыр.

Ол халалыг хүнереде боттарынын чок кижилер-ини шыкынан болгаш бо-тарын халапа таварышкан бүгү арман, азербайжан, орус болгаш өскө-да на-ционалсич кижилерине сагыш-сеткилден кажым-далды илгерилеп турар бис. Партия болгаш совет чак дөш чоруктанарын үлүг-хуузуң чигедир, оларын чагаай амырлар-ге өлгөрине дузалаар дөш бүгү болдунар чүгүлдериң кылдыр.

Совет Армияның база ИХМ-нин иштиги шериг-лериниң солдаттары болгаш офицерлери чоңуң муру-нунда белик харысчалы-гың көргүзүп, эрес-иди-мин база билиг турмушун илердип, хал төшүшкүнүң үнүп улам өскүртүп чы-дылган, муң-муң кижилерин камгалап ал, девисказар байдалды намдарына ар-галарын тургускан. Ам кол чүе ийи республиканың удустарынын, оларын пар-тия болгаш күрүне Улу-гулазынын нүбүрүне. Оларын хөдөлгөшкыни-де кадык-чагаай амыр-лардын катал кайы хире дүргөн тургустунары база өзүл-дүр дайын үезилеринде хөдөлгөшкынери ийи талаан эгелен, боо-чепсикти ээлеп ал, ше-риглерин болгаш корум-чу-рум камгалаанын органи-нарын турар черлеринче хал-дыкшынар кылгып турган, демір болгаш шоссө орук-тары бүтүлээр чоруктар күштелген. Бакуга үргөлдө-шкениң хөдөлгөшкынери дээр ийи-биле мытгалып тур-ган. Бир өвс баштай Даг-Карабах болгаш оң чо-гунда районнара, оон сонда Бакуга оңа байдалды тур-гусунап болза, он-он өвс, а ум-муң кижилерин ханы туктүр ийи. Чугаа колду-рун моон дугайында болуу турар.

Бо чүгүлдериң долу ана-лыр бо Пленумга кылгып соролу бо сандымай турар, ынчалда-да бо талазы-биле болуу талабырлар болгаш чик шинтирлөр чок дээр-ин чугаалаары чугула. На-ционал болгаш национал-дарының хемчегелерин чугула-рының хөгжүдөлинде, бүгү айтырларын эде тургу-стунушкунун, нителелиң чаартырнын, демократтыг диалогтуң аргазы-биле шин-тирлээр жуурлуг дээрин кол кичээлдиң болуу.

Күш-биле хөдөлгөштер, террор аргаларын ажыла-рынын, чоңу коргударынын болгаш эрге-чагыралары-мыдарының сөмөшкынери — бо дээрге үш-дүрүм бай-далче орук, ол калды-лаа эки чүгө чедирбес. Чурт-туң лавы-даа девисказары-мыды чүгүлдериң болуу-ру-мыды бөгү чүгүлдериң кы-дыры эргежок чугула.

Партия, совет, күрүне ор-ганарынын, бистин кадрлар-ыныстың, интеллигенция-ныстың ролу кайы хире бе-дик болгаш харысчалыгы боор турары моон улам-на иден. Мындай чүгүдү то-даргай чугаалаар апаар принципалдыг турмуштардан чайлап турар ийи хоңу-дангай хөшөргө алыска азы оң өрткөч, националсич халымдашымына аламы турар кижилер политиктиг амырлардан ушунуң каар. Бистин кадрларының сөө-лүг принципалдыг түрү-дөү өвс, а кижилерин дүүрө-дөү турар практикте ай-тырларын шинтирлөөр шындаар арганы оңа чугула боор турар. Бо ийи рес-публиканың кызыгында-даа өлү тургустунушкунун чоруду-галары кайы хире бер-гедөшкөниң база аарышкы-гыг чоруп турарын билги турар бис. Националсич күштерин боттарының соонлаа кижилерин элестип алган чылдагынымын би-рүнчү ында. Мында бистин болаа моор чүгүлдериң ба-за бар. Республиканың эде тургустунушкунунуң чо-руду-галы дөштүн салдар чедирер, оон талазы-биле чүгүлдөр аргалары база ала-ларын кедир ажылдаары барган боор.

Шинтирлөөр хөдөлгөш-кынериниң түнелинде ха-лаштуу улам аймактың дү-рүдүн чайланын оң муру-нунда чугааладым. Хөй-хөй

муң кижилерин аймыл чок чорунга кыжаныг тур-ган, ол дээрге хулөп алды шинтирлерин кол чыла-ганы ол. Ынчаарга херекти-г жукуру чүгө ында база өвс, националсич, антисо-веттик бөлүгөлөшкынери Көпштиния өзүлүг тургу-зуга ажык-биле хулөп, эрте-чагыргаче чүткүдө, демократия тургузарыңче өвс, а каржы-хажагай күш-түк болгаш калчаараш-кынын националсичиниң кыдытарын тургузарыңче кыдытып турду. Ол дээрге херек кырында алып болза, күш ажылап өргиде кы-дырын сөмөшкынерин — оон агы чүгү-дөө өвс. Ону чедир алары-биле бүгү тургузулуп, чүгүндө ма-рунунда шериг талазы-биле тургузулуп белеттегине-ти турган. Ынчаарга чамдык политиктиг күштер Азе-рбайжаның улусчу фронт-данын кыдылгып тур-ганын ол көрө болза, ол күш-тер чүгү чедип алып со-рулагы турганын көргү-зүп турар-дыр.

Ол халалыг хүнереде боттарынын чок кижилер-ини шыкынан болгаш бо-тарын халапа таварышкан бүгү арман, азербайжан, орус болгаш өскө-да на-ционалсич кижилерине сагыш-сеткилден кажым-далды илгерилеп турар бис. Партия болгаш совет чак дөш чоруктанарын үлүг-хуузуң чигедир, оларын чагаай амырлар-ге өлгөрине дузалаар дөш бүгү болдунар чүгүлдериң кылдыр.

Совет Армияның база ИХМ-нин иштиги шериг-лериниң солдаттары болгаш офицерлери чоңуң муру-нунда белик харысчалы-гың көргүзүп, эрес-иди-мин база билиг турмушун илердип, хал төшүшкүнүң үнүп улам өскүртүп чы-дылган, муң-муң кижилерин камгалап ал, девисказар байдалды намдарына ар-галарын тургускан. Ам кол чүе ийи республиканың удустарынын, оларын пар-тия болгаш күрүне Улу-гулазынын нүбүрүне. Оларын хөдөлгөшкыни-де кадык-чагаай амыр-лардын катал кайы хире дүргөн тургустунары база өзүл-дүр дайын үезилеринде хөдөлгөшкынери ийи талаан эгелен, боо-чепсикти ээлеп ал, ше-риглерин болгаш корум-чу-рум камгалаанын органи-нарын турар черлеринче хал-дыкшынар кылгып турган, демір болгаш шоссө орук-тары бүтүлээр чоруктар күштелген. Бакуга үргөлдө-шкениң хөдөлгөшкынери дээр ийи-биле мытгалып тур-ган. Бир өвс баштай Даг-Карабах болгаш оң чо-гунда районнара, оон сонда Бакуга оңа байдалды тур-гусунап болза, он-он өвс, а ум-муң кижилерин ханы туктүр ийи. Чугаа колду-рун моон дугайында болуу турар.

Бо чүгүлдериң долу ана-лыр бо Пленумга кылгып соролу бо сандымай турар, ынчалда-да бо талазы-биле болуу талабырлар болгаш чик шинтирлөр чок дээр-ин чугаалаары чугула. На-ционал болгаш национал-дарының хемчегелерин чугула-рының хөгжүдөлинде, бүгү айтырларын эде тургу-стунушкунун, нителелиң чаартырнын, демократтыг диалогтуң аргазы-биле шин-тирлээр жуурлуг дээрин кол кичээлдиң болуу.

Күш-биле хөдөлгөштер, террор аргаларын ажыла-рынын, чоңу коргударынын болгаш эрге-чагыралары-мыдарының сөмөшкынери — бо дээрге үш-дүрүм бай-далче орук, ол калды-лаа эки чүгө чедирбес. Чурт-туң лавы-даа девисказары-мыды чүгүлдериң болуу-ру-мыды бөгү чүгүлдериң кы-дыры эргежок чугула.

Партия, совет, күрүне ор-ганарынын, бистин кадрлар-ыныстың, интеллигенция-ныстың ролу кайы хире бе-дик болгаш харысчалыгы боор турары моон улам-на иден. Мындай чүгүдү то-даргай чугаалаар апаар принципалдыг турмуштардан чайлап турар ийи хоңу-дангай хөшөргө алыска азы оң өрткөч, националсич халымдашымына аламы турар кижилер политиктиг амырлардан ушунуң каар. Бистин кадрларының сөө-лүг принципалдыг түрү-дөү өвс, а кижилерин дүүрө-дөү турар практикте ай-тырларын шинтирлөөр шындаар арганы оңа чугула боор турар. Бо ийи рес-публиканың кызыгында-даа өлү тургустунушкунун чоруду-галары кайы хире бер-гедөшкөниң база аарышкы-гыг чоруп турарын билги турар бис. Националсич күштерин боттарының соонлаа кижилерин элестип алган чылдагынымын би-рүнчү ында. Мында бистин болаа моор чүгүлдериң ба-за бар. Республиканың эде тургустунушкунунуң чо-руду-галы дөштүн салдар чедирер, оон талазы-биле чүгүлдөр аргалары база ала-ларын кедир ажылдаары барган боор.

Шинтирлөөр хөдөлгөш-кынериниң түнелинде ха-лаштуу улам аймактың дү-рүдүн чайланын оң муру-нунда чугааладым. Хөй-хөй

муң кижилерин аймыл чок чорунга кыжаныг тур-ган, ол дээрге хулөп алды шинтирлерин кол чыла-ганы ол. Ынчаарга херекти-г жукуру чүгө ында база өвс, националсич, антисо-веттик бөлүгөлөшкынери Көпштиния өзүлүг тургу-зуга ажык-биле хулөп, эрте-чагыргаче чүткүдө, демократия тургузарыңче өвс, а каржы-хажагай күш-түк болгаш калчаараш-кынын националсичиниң кыдытарын тургузарыңче кыдытып турду. Ол дээрге херек кырында алып болза, күш ажылап өргиде кы-дырын сөмөшкынерин — оон агы чүгү-дөө өвс. Ону чедир алары-биле бүгү тургузулуп, чүгүндө ма-рунунда шериг талазы-биле тургузулуп белеттегине-ти турган. Ынчаарга чамдык политиктиг күштер Азе-рбайжаның улусчу фронт-данын кыдылгып тур-ганын ол көрө болза, ол күш-тер чүгү чедип алып со-рулагы турганын көргү-зүп турар-дыр.

Ол халалыг хүнереде боттарынын чок кижилер-ини шыкынан болгаш бо-тарын халапа таварышкан бүгү арман, азербайжан, орус болгаш өскө-да на-ционалсич кижилерине сагыш-сеткилден кажым-далды илгерилеп турар бис. Партия болгаш совет чак дөш чоруктанарын үлүг-хуузуң чигедир, оларын чагаай амырлар-ге өлгөрине дузалаар дөш бүгү болдунар чүгүлдериң кылдыр.

Совет Армияның база ИХМ-нин иштиги шериг-лериниң солдаттары болгаш офицерлери чоңуң муру-нунда белик харысчалы-гың көргүзүп, эрес-иди-мин база билиг турмушун илердип, хал төшүшкүнүң үнүп улам өскүртүп чы-дылган, муң-муң кижилерин камгалап ал, девисказар байдалды намдарына ар-галарын тургускан. Ам кол чүе ийи республиканың удустарынын, оларын пар-тия болгаш күрүне Улу-гулазынын нүбүрүне. Оларын хөдөлгөшкыни-де кадык-чагаай амыр-лардын катал кайы хире дүргөн тургустунары база өзүл-дүр дайын үезилеринде хөдөлгөшкынери ийи талаан эгелен, боо-чепсикти ээлеп ал, ше-риглерин болгаш корум-чу-рум камгалаанын органи-нарын турар черлеринче хал-дыкшынар кылгып турган, демір болгаш шоссө орук-тары бүтүлээр чоруктар күштелген. Бакуга үргөлдө-шкениң хөдөлгөшкынери дээр ийи-биле мытгалып тур-ган. Бир өвс баштай Даг-Карабах болгаш оң чо-гунда районнара, оон сонда Бакуга оңа байдалды тур-гусунап болза, он-он өвс, а ум-муң кижилерин ханы туктүр ийи. Чугаа колду-рун моон дугайында болуу турар.

Бо чүгүлдериң долу ана-лыр бо Пленумга кылгып соролу бо сандымай турар, ынчалда-да бо талазы-биле болуу талабырлар болгаш чик шинтирлөр чок дээр-ин чугаалаары чугула. На-ционал болгаш национал-дарының хемчегелерин чугула-рының хөгжүдөлинде, бүгү айтырларын эде тургу-стунушкунун, нителелиң чаартырнын, демократтыг диалогтуң аргазы-биле шин-тирлээр жуурлуг дээрин кол кичээлдиң болуу.

Күш-биле хөдөлгөштер, террор аргаларын ажыла-рынын, чоңу коргударынын болгаш эрге-чагыралары-мыдарының сөмөшкынери — бо дээрге үш-дүрүм бай-далче орук, ол калды-лаа эки чүгө чедирбес. Чурт-туң лавы-даа девисказары-мыды чүгүлдериң болуу-ру-мыды бөгү чүгүлдериң кы-дыры эргежок чугула.

Партия, совет, күрүне ор-ганарынын, бистин кадрлар-ыныстың, интеллигенция-ныстың ролу кайы хире бе-дик болгаш харысчалыгы боор турары моон улам-на иден. Мындай чүгүдү то-даргай чугаалаар апаар принципалдыг турмуштардан чайлап турар ийи хоңу-дангай хөшөргө алыска азы оң өрткөч, националсич халымдашымына аламы турар кижилер политиктиг амырлардан ушунуң каар. Бистин кадрларының сөө-лүг принципалдыг түрү-дөү өвс, а кижилерин дүүрө-дөү турар практикте ай-тырларын шинтирлөөр шындаар арганы оңа чугула боор турар. Бо ийи рес-публиканың кызыгында-даа өлү тургустунушкунун чоруду-галары кайы хире бер-гедөшкөниң база аарышкы-гыг чоруп турарын билги турар бис. Националсич күштерин боттарының соонлаа кижилерин элестип алган чылдагынымын би-рүнчү ында. Мында бистин болаа моор чүгүлдериң ба-за бар. Республиканың эде тургустунушкунунуң чо-руду-галы дөштүн салдар чедирер, оон талазы-биле чүгүлдөр аргалары база ала-ларын кедир ажылдаары барган боор.

Шинтирлөөр хөдөлгөш-кынериниң түнелинде ха-лаштуу улам аймактың дү-рүдүн чайланын оң муру-нунда чугааладым. Хөй-хөй

муң кижилерин аймыл чок чорунга кыжаныг тур-ган, ол дээрге хулөп алды шинтирлерин кол чыла-ганы ол. Ынчаарга херекти-г жукуру чүгө ында база өвс, националсич, антисо-веттик бөлүгөлөшкынери Көпштиния өзүлүг тургу-зуга ажык-биле хулөп, эрте-чагыргаче чүткүдө, демократия тургузарыңче өвс, а каржы-хажагай күш-түк болгаш калчаараш-кынын националсичиниң кыдытарын тургузарыңче кыдытып турду. Ол дээрге херек кырында алып болза, күш ажылап өргиде кы-дырын сөмөшкынерин — оон агы чүгү-дөө өвс. Ону чедир алары-биле бүгү тургузулуп, чүгүндө ма-рунунда шериг талазы-бил

